

ВИКЛИК ЛІБЕРАЛІЗМОВІ: КРИТИКА, АЛЕ НЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ

Марія Прунак

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua

Проаналізовано поняття та роль ідеології. Досліджено ідеологію неолібералізму в межах еволюції ліберальних теорій, акцентовано на неоліберальній концепції Ф. Гайєка і на протиставленні ідеологій лібералізму й соціалізму. Проаналізовано адекватність ліберальних ідеологій у країнах – adeptax колишнього Радянського Союзу на прикладі Польщі та України.

Ключові слова: ідеології, лібералізм, неолібералізм, соціалізм, свобода, культурна еволюція.

Розвиток сучасних політичних ідеологій відбувається на основі раніше сформованих філософських поглядів, отже, їхньою роллю, крім фактору формування переконань, є практичне застосування. Тому в цій статті, крім теоретичного аналізу ролі ідеології, зокрема ідеології лібералізму та неолібералізму, досліджуватимемо важливість ідеології (на прикладах Польщі та України), аналізуючи ідеологію існуючих партій та політики уряду. Розглянемо складну природу неолібералізму та еволюцію, яка зумовила значні зміни в дискурсі ідеології лібералізму. Такий аналіз дасть змогу виявити характерні риси зміни ідеології та запропонувати ймовірне пояснення поразки неолібералізму в країнах, які здобули свободу на початку 1990 років ХХ століття.

Від часів появи терміну та поняття “ідеологія” (Трасу, 1790) до сьогодні філософи, політики, соціологи та політологи дискутують щодо визначення феномену “ідеологія”. Цікавим є той факт, що найвидатнішими віхами в еволюції ідеології були спроби етимологічного аналізу, що, здебільшого, зводилися до ідеологічного дискурсу, пропагування ідеологічних поглядів та, як наслідок, спростування ролі ідеології шляхом критики чи спробами відмежування філософії від ідеології (наприклад, філософи-модерністи).

Складність аналізу ідеології пов'язана з тим, що вона так чи інакше завжди наявна в політичному чи філософському дискурсі. Однією з найповніших, вичерпних дефініцій, яка відображає роль ідеології, є визначення її як системи поглядів, що легітимізують політичний авторитет чи політичні погляди [1, с. 3]. Однак, окрім теоретизування про природу та функції політичних принципів, ідеології передбачають певну заангажованість, що є наслідком наявності політичних переконань, певних культурних цінностей, культурологічних і філософських течій.

Різні ідеології містять різні бачення того, як суспільство повинно функціонувати і в який спосіб воно повинно досягати своєї основної мети – добробуту громадян. Незважаючи на різноманіття теорій, основну увагу в них зосереджено на двох основних акторах – людині і владі. У широкому політичному спектрі, що відображає різні ідеологічні течії й тенденції, можна виокремити дві, як протилежні, – соціалізм і лібералізм. Однак важко стверджувати, що в сучасному світі вони існують у своїй первинній формі. Ліберальні принципи –

права індивідів, свобода слова та різноманіття культур часто пов'язані з опікою, або, навіть, домінуванням держави.

Проблема не тільки в складному характері ідеологій, які відображають стосунки “людина – держава”, а й в абстрактній природі поняття “держава”. Згідно з одним із поглядів, держава – невід’ємна від суспільства, інша стверджує, що держава – об’єкт окремого походження та існує над суспільством. Хоча різні ідеології приписують різні ролі державі, вони подібні тим, що більшою чи меншою мірою визнають, що держава впливає на суспільство загалом і втручається в його життя. Дискусії щодо походження теорії держави та її ролі в суспільстві відображено в сучасних політичних ідеологіях.

Процес формування ідеологій у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) ускладнений певними політичними умовами – країни колишнього Радянського блоку позбулися теорії та практики соціалізму-комунізму й перебувають у процесі формування нових суспільних моделей. Труднощі, які вони переживають, зумовлені змінами, привнесеними розпадом Радянського Союзу, а саме – скасуванням єдиної ідеології, проголошеної та нав’язаної урядом і Компартією, і зміною ідеологічної парадигми, що, власне, не була завершена. Ця тема є як цікавою, так і необхідною для України, де на зміну науковому комунізму прийшла відсутність чіткої ідеологічної, а отже – політичної позиції. На противагу цьому, за короткий період під час та після здобуття незалежності ліберальні принципи та неоліберальна політика уряду були в кількох країнах ЦСЄ, позаяк донедавна Європа була яскравим прикладом успіху соціалістів та соціал-демократів і поразки лібералів. Виклик політиці неолібералізму маємо в Європейському союзі, де групи інтересів, представляючи інтереси громадськості, претендують на спільні з політиками процеси ухвалення рішень.

Огляд деяких суперечливих рис лібералізму

Зробимо короткий огляд ідеології лібералізму та визначимо основні її принципи. У науковому світі прийнятним вважають, з посиланням на відомих представників течії лібералізму, визначати лібералізм як ідеологію, яка за своєю суттю сприяє функціонуванню суспільства з вільними індивідами, котрі у своїх діях керуються власними життєвими принципами [2, с. 19], [3, с. 68 – 72]. Дж. Локк прирівнював свободу до приватної власності й наголошував на важливості її захисту для кожного індивіда [4, с. 350 – 351]. Появу ідеологій лібералізму пов’язують з нестерпним домінуванням держави, що зумовило спротив громадянського суспільства. В історії політичної думки появу ліберальних ідей у XVII ст. можна пояснити “бунтом” нового класу, що тільки формувався, проти втручання королівської влади. Завдяки лібералізові громадяни змогли захищати свої права шляхом обмеження діяльності королівської влади, що була не чим іншим, як інструментом втручання в їхні особисті життя. Ранній лібералізм запропонував ідею звільненого розуму, що може діяти за власним бажанням, незалежно від волі інших [2, с. 18 – 20]. Водночас принцип правової держави, яка можлива за безпосередньої діяльності уряду, розробив саме Е. Кант [2, с. 23].

Однак питання свободи громадян та обов’язків індивідів і держави одне перед одним залишилося відкритим. У межах концепції індивідуальної відповідальності ліберали розробили теорію індивіда, котрий свідомий відповідальності за свої вчинки. Соціальні зміни, як-от поява багатокультурних середовищ, проблеми гендерних та національних меншин, котрі заявили про своє існування, призвели до розвитку плюралістичного характеру лібералізму та ідеї терпимості іншості. Такі зміни стали причиною повернення державі певних прерогатив, як єдино можливій структурі, що може впоратися із роллю арбітра та судді [5, с. 11]. Отже, відбулася еволюція лібералізму з ідеології, що протистояла державі, у таку, що виправдовує втручання держави заради ефективного функціонування суспільства. Іншими словами, поява дискусій і численних

інтерпретацій та ліберальних принципів стимулювала дебати, що серйозно похитнули гіпотезу безпроблемного застосування лібералізму в сучасному світі і стали поштовхом до появи течій, що критикують лібералізм. Один із суворих критиків лібералізму, відомий теоретик комунітарної ідеології Унгер в “Анатомії лібералізму” Стівена Голмза стверджує, що “один з найголовніших недоліків ліберального суспільства – відчуження особи від інших” [5, с. 156]. Окрім того, С. Голмз, інтерпретуючи критику лібералізму, зазначає, що лібералізм як ідеологія не може задовольняти потреби суспільства, бо відкидає громаду, яка є основою суспільного устрою [6, с. 177]. Інший критик лібералізму – Лаш покладає всю відповідальність за “занепад традицій громади” на лібералізм, припускаючи, що саме це і є “суттю лібералізму” [6, с. 177].

Правильним є припущення, що деякі антиліберали та прихильники комунітарної традиції є, певною мірою, консерваторами. Вони цілковито відкидають лібералізм, і їхня проконсервативна позиція є очевидною в їхніх наукових працях. На відміну від лібералів, вони підкреслюють важливість належності індивіда до певної групи чи громади та протиставлять її незалежності індивіда. Прихильники комунітарної традиції намагаються модифікувати проблему збереження громадянських цінностей, що можна розцінювати як спробу підризу ліберальної теорії. Хоча їхня критична теорія посідає особливе місце серед критики ліберальної теорії, вона не призвела до зменшення зацікавлення ліберальною ідеологією серед науковців.

У лібералізмі існує тенденція, яка не заперечує його і пропонує порівняно м'яку критику основних принципів цієї ідеології. Характерною рисою його вчення є розроблення власного розуміння ліберальних цінностей і пристосування їх до певного культурного контексту. У праці “Переосмислюючи лібералізм” О. Левіна-Вальдмана віднаходимо модифікацію лібералізму відповідно до певних умов (у цьому разі – американських) та пристосування їх до американського суспільства. На думку вченого, ліберальні принципи нейтральності держави потрібно переосмислити. Науковець також стверджує, що нейтральність держави не дає чіткого бачення обов'язків держави та захисту індивідів від впливу або втручання держави, та не зобов'язує індивідів бути прив'язаними до своєї громади та відповідальними перед нею [7, с. 7]. О. Левін-Вальдман піддав сумніву реальність численних інтерпретацій ліберальних учень та спроби пов'язати віднаходження громадських цінностей та взаємної відповідальності з поглядами Локка [7, с. 38]. Дослідник також порушує питання доцільності заперечувати залежність індивіда від громади, що, врешті-решт, призводить до відчуження осіб одне від одного. Учений торкається важливого питання необхідності спільних цінностей у суспільстві та припускає, спираючись на працю Вільяма Салівана “Реконструюючи громадську філософію”, що спільний досвід громади відіграє важливу роль в об'єднанні громадян і є запорукою взаємодовіри й передумовою єдності спільноти [7, с. 177 – 178].

Один з американських учених, Джеймс Гупз, стурбований наслідками застосування ортодоксального лібералізму в американському середовищі, припускає, що лібералізм приречений через свій прагматичний характер та відкидання спільності громадських цінностей [8, с. 164].

Усе зазначене дає змогу припустити, що, попри популярність лібералізму, його жорстко критикують сучасні науковці. Крім того, сумнівність успішності ліберальних принципів зумовлена неочікуваними труднощами, які часто виникають під час їхнього застосування. Незважаючи на те, що лібералізм зазнав численних змін, наявність інтерпретації та різних теорій у його межах дає змогу припустити, що його принципи все ще популярні і є основою різних ліберальних течій (individualism, neo-liberalism), а також інших ідеологій (identity politics). У пошуку шляхів вдосконалення та модифікації лібералізму для пристосування його до певного політичного й культурного контексту науковці звертаються або

до сучасного лібералізму (Левін-Вальдман), або до сучасних політичних і філософських течій, що існують у його межах. Прикладом останнього може слугувати звернення до теорії неолібералізму (Гупз). Деякі вчені вважають, що критика плюралізму є однією з характерних рис раннього лібералізму [9, с. 72]. Неолібералізм охоплює різні вчення⁵, однак дві його течії зі спільною теоретичною основою та філософською базою – школою громадського вибору та австрійською школою неолібералізму – є найпоширенішими. Правильним є припущення, що з появою неолібералізму ідеологія лібералізму здобула другий шанс на розвиток та процвітання в сучасному світі політичних ідеологій. Появі та розквітові неолібералізму передували певні історичні й політичні передумови – часи “холодної війни”, коли увага громадськості й наукового світу була прикута до ролі держав як головних акторів на арені цих подій.

Потрібно зазначити, що неолібералізм – ідеологія з тісно пов'язаними принципами лібералізму та консерватизму. Окремі науковці стверджують, що для того, щоб його зрозуміти й проаналізувати, необхідно докладно ознайомитися з працями ідеологів консерватизму XIX ст. [9, с. 73]. Справді, аргументи консерваторів XIX ст. є в наукових працях неолібералів 1960-х років, хоча б, наприклад, у засудженні змін як таких і будь-яких інновацій [10, с. 172]. Вони надають перевагу стабільності, порядку та відомому перед новим і незнаним [10, с. 178] і роблять спробу дати нове пояснення основному аргументові лібералізму. Однак найвизначнішою рисою лібералізму є те, що це ідеологія держави, яка самовільно накладає на себе певні обмеження. Однією з визначальних рис неолібералізму є ліберальна економічна політика та формування ринкової економіки.

Розглянемо погляди одного з найвидатніших теоретиків неолібералізму Ф. Гайєка, надбання якого є прикладом аргументованого й водночас суперечливого поєднання консервативних і ліберальних поглядів та рис лібералізму нового часу. Лібералізм Ф. Гайєка як “інструментальний проект” [11, с. 211] викладено зокрема в його праці “Дорога в рабство”, сповненій критики соціалізму та чітких пояснень важливості лібералізму та його невід'ємності в суспільстві [12, с. 10], [12, с. 44]. У своїх працях науковець палко захищає індивідуалізм у межах ліберальної ідеології. Як вважає один з дослідників праць Ф. Гайєка, його позиція – це визначення лібералізму й пояснення його популярності сприятливими умовами для розвитку та збереження спонтанного порядку [11, с. 1].

Ф. Гайєк заперечує існування суспільства без законів та без владних органів, що керують ним. Він стверджує, що закони, яким підкорялася людина, існували завжди, але цьому передували часи, коли людина не була спроможна їм підкорятися. Окрім того, учений допускає існування структурованої системи норм і законів, які керували правилами поведінки індивідів за певних обставин та визначали їх [13, с. 44]. Така позиція Ф. Гайєка є ознакою консервативного характеру його поглядів та суперечить класичній ліберальній традиції, що стверджувала верховенство природного стану. Один із дослідників політичних і філософських поглядів Гайєка визначає два основні наскрізні поняття його ліберальної концепції, які пояснюють і виправдовують ліберальні інститути – ідею спонтанного порядку й теорію культурної революції [11, с. 185]. Згідно з теорією культурної еволюції, функціонування ринкових інститутів виправдано і його потрібно зберегти з двох причин: по-перше, ми успадкували їх завдяки культурній еволюції, по-друге, вони є єдиним дієвим механізмом забезпечення добробуту громадян. Тому, за Ф. Гайєком, будь-яка спроба їх зміни є втручанням до їхньої діяльності і є шкідливою для всієї соціальної структури [13, с. 60]. Учений стверджує, що ми повинні сприймати їх, бо розуміння їх недосяжне обмеженому людському розумові. Дослідник вважає зайвим пояснювати чи обґрунтовувати

⁵ Ліберальний реалізм, австрійська школа, чиказька школа, громадський вибір та лібертіанізм.

ліберальний устрій і критикує соціалістів за переоцінювання розвитку розуму, який керує організацією [13, с. 52 – 54]. Отже, Ф. Гайек стверджує, що інститути ліберальної економіки збереглися, бо є складовими еволюції людства. Науковець пояснює, що спонтанний порядок формується не неупорядкованими правилами, а є результатом поєднання цих правил і норм зі знаннями індивідів [13, с. 46]. Але, з іншого боку, він засуджує соціалістичну ідеологію та стверджує, що роль уряду полягає в забезпечення дієвості закону [13, с. 56], за яким існує суспільство [13, с. 48].

Ф. Гайек протиставляє ідею спонтанного порядку державі й аргументує, що такий порядок неможливо замінити організацією або вдосконалити чи модифікувати його шляхом втручання, діючи наказами [13, с. 51]. Це суперечить його припущенню, що спонтанний порядок та управлінська структура можуть бути поєднані задля добробуту суспільства [13, с. 46].

Лібералізм Ф. Гайек розумів лише як інструмент дії, механізм збереження порядку в суспільстві та невід'ємній складовій культурної еволюції, визнаючи важливість різноманітних соціальних груп, серед яких учений виокремлював сім'ю, різні суспільні організації та уряд, надавав останньому функції арбітра в суспільстві [13, с. 46 – 47]. Аргументованість та філософське підґрунтя концепції відомого неоліберала має право на здобуття популярності та застосування. Нижче я проаналізую спроби зміни ідеологічної парадигми в деяких країнах ЦСЄ. Однак спочатку варто розглянути реальний політичний приклад застосування форм управління та ухвалення рішень, які відрізняються від відомої донедавна політичної практики.

Східна і Центральна Європа: соціалізм та лібералізм

Поява неолібералізму позначила новий період у розвитку ідеології лібералізму та зміцнення ролі держави й посилення уваги до відносин держави і суспільства, держави та індивіда. На початку 1990-х років неолібералізм мав надзвичайний успіх у Східній Європі, оскільки його риторика й принципи були цілком відмінними від соціалістичної ідеології і сприяли відновленню культурної та історичної спадщини. Найскладнішим завданням держав було мінімізувати свій вплив на суспільство. Труднощі виникали через те, що країни – члени колишнього Радянського блоку мали авторитарні уряди, що особливо критикував один з найвідоміших представників австрійської школи неолібералізму Ф. Гайек як концепт, що суперечить індивідуалізму [12, с. 24].

Після розпаду Радянського Союзу Україна опинилася на роздоріжжі між Сходом і Заходом, Європою й Азією і задекларувала спробу здійснити стрибок зі соціалістичного минулого до ліберальної демократії. Конституція України містить положення, які демонструють її ліберальну орієнтацію. Однак слушним буде зауваження, що їхнє декларування не гарантує їхнього застосування. Задля втілення їх у політичній практиці необхідні зміни в усіх сферах життя, що зумовлені минулою державною практикою та бажанням і готовністю громадян до втілення ліберальних цінностей. Потрібно зазначити, що 70 років соціалістичного й комуністичного минулого пояснюють відсутність легітимного уряду [14, с. 260 – 261], що зумовлює відчуження від держави, конфронтації та недостатню консолідацію суспільства. Відчуження й політична апатія, успадковані з минулого, є перешкодою в трансформаційних процесах в Україні. Як слушно зазначає Є. Шамкі, поняття лібералізму та ліберальної діяльності в сусідній Польщі не мали чіткого пояснення і спрощено зводилися до всього, що було “некомуністичним” або “дисидентським” [15, с. 31]. Іншим чинником, що зумовив неправильне розуміння лібералізму, було сприйняття його як політичної ідеології устрою, який пов'язаний з добробутом та економічним процвітанням.

Декларування ліберальних принципів і проголошення новоствореного державного курсу, спрямованого на їхнє застосування, не можна ототожнювати із втіленням ліберальної традиції в життя держав, що донедавна були адептами

соціалізму – комунізму. Однак прагнення змін після розпаду Радянського Союзу, радикальних змін у всьому – ладі, ідеології – логічно впливали з революційних подій кінця 1980-х – початку 1990-х років у ЦСЄ. Зміни ідеологій часто ототожнюють із процесами трансформації політичних інститутів, уряду, започаткуванням економічних реформ, але недостатньо уваги приділяють наслідкам радикальної зміни в межах розвитку громадянського суспільства та зміни у відносинах “індивід – держава” та “індивід – громада”.

Відшукування ліберальних засад у культурній та політичній традиціях країн ЦСЄ, напевно, дало б підґрунтя аргументам *pro et contra* лібералізму, однак у цій статті нас більше цікавить прийнятність лібералізму в цих країнах та можливість його застосування. Країни ЦСЄ, щоб довести свою європейськість і належність демократичній, а отже – ліберальній традиції, відкинули офіційну соціалістичну теорію як таку, що суперечила основним ліберальним свободам. Однак потребує аналізу такий факт, як домінування партій соціалістичного або соціал-демократичного спрямування в країнах, які донедавна не мали права вибору ідеологічної парадигми. Залишаючи поза нашою увагою різницю в економічному розвитку країн, наголосимо на одній спільній характерній особливості: колишні комуністи в парламентській більшості в Німеччині та в Польщі, численна фракція комуністів в українському парламенті. Беручи до уваги одну з характерних особливостей економічного лібералізму – вільний ринок – варто наголосити, що економічна реформа мала місце в Польщі, поняття ринкової економіки є не віртуальним, а реалією суспільства. Певною мірою це заслуга польських лібералів, оскільки вони не зупинилися на рівні культурної революції, а поставили чіткі економічні завдання [15, с. 148 – 149].

Партії в Україні, які в цьому дослідженні використано як індикатори розвитку та діяльності політичних ідеологій, заслуговують окремого аналізу. Однак проблематика та обсяг статті не дають змогу повно та широко проаналізувати цей аспект. Розвиток ліберальної ідеології в сучасній Україні – зрештою, як і в Польщі, розпочався з громадського руху, а вже пізніше розвинувся у зв'язку з потребою структуруватися в політичну силу та сформувався у вигляді політичних партій. Народний рух України, який своєю діяльністю прагнув до звільнення умів та до свободи слова, був, насамперед, революційним і дисидентським рухом. Головні питання, які порушено завдяки його діяльності, – екологічні, мовні тощо. Навіть більше, після приходу значної частини активістів з Народного руху до парламенту України економічні питання не були в центрі уваги політиків-лібералів. Іншими словами, економічну політику України занедбали, що дає нам змогу запропонувати таку тезу: неолібералізму в Україні ніколи не було, бо українські реформатори не поставили чіткого завдання реструктуризації та реформування економіки України. Натомість те, що такі реформи мали місце в низці інших країн колишнього Радянського блоку, доводить той факт, що Україні не вдалося втілити неоліберальні принципи в урядовій та партійній політиці. Отже, не запровадивши певних необхідних змін в економіці, Україна в очах західних демократів не витримала тесту на демократичність загалом. Сьогодні неоліберальні принципи і капіталізм – дві складові одного цілого в сучасному західноєвропейському та американському суспільствах. Тому логічно припустити, що, крім невідповідності стосовно ліберального капіталізму й пострадянської системи правління, існують ще й інші культурологічні відмінності двох цивілізацій. Як слушно зазначає політолог Т. Журженко, неолібералізм неприйнятний для України, бо може спричинити згубні для соціуму тенденції. Дослідниця стверджує, що поєднання українського націоналізму та західної ліберальної традиції призведе до утискування прав українців через надання більших повноважень російському населенню України [16, с. 22].

Ще одним доказом на користь невідповідності неолібералізму та України є показник розвитку цієї ідеології в Україні. Зі всього політичного спектру серед

партій ліберальної орієнтації в період незалежної України насамперед привертають увагу Ліберальна партія України та Ліберально-демократична партія України. У програмі Ліберальної партії України ми виявили послідовність у відображенні ліберальних цінностей та орієнтацій у програмних документах партії. Незважаючи на загальний характер пропозицій і висновків, програма партії містила вимоги розвитку народного капіталізму та пропозиції щодо поліпшення функціонування уряду й парламенту [16]. Слабкість програми Ліберально-демократичної партії України та нечисленність ліберальних партій в українському суспільстві зокрема засвідчили відсутність розвиненої дієвої ідеології лібералізму в Україні [17].

Іншими словами, Україні потрібно усвідомити, що, обираючи шлях демократії західного зразка та способу функціонування, вона тим самим обирає капіталістичний спосіб буття, що супроводжується панівною ідеологією неолібералізму. Гайєк застерігає, що штучне нав'язування ліберальних інститутів у країнах, які не мають історичної традиції лібералізму, може не дати очікуваних позитивних результатів [12, 55]. Питань, чи має Україна такі традиції і чи володіє таким досвідом, у цьому дослідженні ми не торкалися. Але сумніви щодо запровадження ліберальних методів в економіці України вважають цілком обґрунтованими. Звичайно, чимало фактів свідчить на користь ідеології лібералізму, наприклад, культурний, економічний та політичний розвиток західних суспільств. Однак недосконалість цього ладу та способу правління стає дедалі очевиднішою, західні науковці його критикують і підтверджують факти недемократичної політичної практики.

Отже, ми проаналізували основні етапи розвитку ідеології лібералізму та головні принципи неолібералізму, викладені в працях Ф. Гайєка. Політична практика засвідчує широке застосування ідей неолібералізму в урядовій політиці. Однак ідеї лібералізму мають своїх прихильників і критиків. Складність завдання для країн ЦСЄ з отриманням незалежності полягала у врахуванні недоліків неоліберальної політики та ступеня її відповідності культурному й політичному контексту країни. Однак сьогодні партії, які представляють більшість у європейських законодавчих органах, – це партії соціалістичного спрямування, а в низці країн у складі парламентської більшості перебувають посткомуністи. Отже, занепад ідеології лібералізму, а відтак, цілком імовірно, усієї консервативної думки в політиці, збігається з відродженням політичних ідеологій лівого спрямування.

В Україні неолібералізм наявний декларативно, бо його індикатори – партії та неоліберальна економічна реформа – засвідчують його слабкість у політичній системі України. У культурному та мовному аспектах є певні застереження щодо застосування ліберальних методів, що ставить перед Україною завдання формувати своє бачення та власний сценарій політичного й економічного розвитку.

Література:

1. Vincent A. The nature of Ideology in Modern Political Ideologies. – Oxford: Blackwell, 1992. – 21 с.
2. Kant I. Political Writings. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – 356 с.
3. Mill J. S. On Liberty. – Harmondsworth: Penguin Books, 1974. – 213 с.
4. Locke J. The treaties on the government. – London. Penguin books, 1989. – 350 с.
5. Hobhouse L. T. Liberalism and Other Writings. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 126 с.
6. Holmes S. The Anatomy of Antiliberalism. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – 415 с.

7. Levin-Waldman O. M. *Reconceiving Liberalism: Dilemmas of Contemporary Liberal Public Policy*. – Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1996. – 293 c.
8. Hoopes J. *Community Denied: the Wrong Turn of Pragmatic Liberalism*. – London: Cornell University Press, 1998. – 243 c.
9. Dunleavy P., O’Leary B. *Theories of the State: the Politics of Liberal Democracy*. – London: Macmillan, 1987. – 311 c.
10. Oakenshott M. *Rationalism in Politics and Other Essays*. – Cambridge, 1962. – 432 c.
11. Kley R. *Hayek’s Social and Political Thought*. – Oxford: Clarendon Press, 1994. – 128 c.
12. Hayek F. A. *The Road to Serfdom*. – London: Routledge, 1991. – 235 c.
13. Hayek F. A. *Law, Legislation and Liberty. A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*. – London: Routledge, 1979, Vol. 1: Rules and Order. – 287 c.
14. Wilson A. *The Ukrainians: Unexpected Nation*. – London: Yale University Press, 2000. – 306 c.
15. Szacki J. *Liberalism po Komunizmu*. – Warszawa, 1998. – 243 c.
16. Zhurzhenko T. *Language Politics in Contemporary Ukraine: Nationalism and Identity Formation*. Доступно з: [http://www. Univie.ac.at/iwm/t-21txt3.htm](http://www.Univie.ac.at/iwm/t-21txt3.htm)
17. <http://www.ln.com.ua/lpu>
18. <http://www.ldpu.org.ua/docs/eplibera.html>

LIBERALISM CHALLENGED, BUT NOT REJECTED

Mariya Prunak

L’viv Ivan Franko National University,
Universytets’ka Str., 1, 79000 L’viv, Ukraine, kafilos@franko.lviv.ua

The author analyses the concept of ideology and its role in this article. The author also studies the ideology of neoliberalism in the framework of the evolution of the liberal theories. The main attention is focused on the neoliberal doctrine of F. Hayek and on the comparison of the neoliberal Hayek’s theory with the socialism. The adequacy of liberal ideologies in the former soviet republics on the example of Poland and Ukraine is presented.

Key words: ideologies, liberalism, neoliberalism, socialism, liberty, cultural evolution.